

**Departament de Teoria i Història de l'Educació
de la Universitat de Barcelona**

**ANÀLISI AXIOLÒGICA
DELS DIARIS DE L'ESCOLA D'ESTIU
ROSA SENSAT (1969/1979)**

Ester Casals Grané

1997

INTEGRACIÓ

Els mots *integració* i *immigració* apareixen diverses vegades al llarg dels diaris de l'Escola d'Estiu però no sempre amb els mateixos matissos.

La paraula *integració* és utilitzada l'any 1969 relacionada amb el mestre:

De cara al barri: mestre i barri:

És millor que el mestre sigui del mateix barri.

Si no ho és, que hi visqui.

L'integració del mestre és més una qüestió de mentalitat que de residència.

Viure en el barri pot presentar dificultats i perills:

- . el que se senti sol.*
- . no agrada sentir-se sempre mestre.*
- . perill de que es quedi presoner del barri i no rebi prou de l'exterior.*

Algunes solucions a tot això:

- . ha d'intentar buscar grups a dins i a fora.*
- . ha d'estar obert a tot el que passa fora i participar-hi si és possible.*

El mestre ha d'acceptar tot el positiu del barri i a partir d'això col·laborar a elevar-ne el nivell.⁵

---

⁵Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí (Barcelona, 12 de juliol de 1969), p. 3.

La immigració és tractada al 1978 com un problema:

*L'Escola Catalana topa a la pràctica amb la problemàtica de la immigració. ¿Com l'escola que ha de recollir les aportacions de tots els nens es fa seva també la cultura dels nens fills d'immigrats i fa possible que s'interrelacioni d'una forma dinàmica i viva amb la cultura del país? ¿Com recollim a l'escola els nous problemes que una societat que ha segregat la població amb menys mitjans econòmics, i que sovint coincideixen amb els barris d'immigració, va generant les bandes juvenils, el desinterès per l'escola, l'anomenada "delinqüència", etc. etc.?*⁶

En diverses ocasions s'utilitzen conjuntament els dos mots, *integració* i *immigració*, vegem-ne alguns exemples:

El 1977 es recorda el document de l'XI Escola d'Estiu en el qual es diu:

*L'Escola ha de fer una tasca de sensibilització i de reflexió sobre el fet nacional català i ha de posar els mitjans perquè tots s'integrin per un igual. Això cal fer-ho a través d'una inserció concreta en el medi més pròxim com a punt de partida per al coneixement de tot el país, en tota la seva realitat nacional, en tota la seva problemàtica i des de tots els aspectes: geografia, història, economia, política, etc. En els nens d'origen immigrant cal conjuminar-ho amb la reflexió sobre la pròpia immigració i amb la informació adequada de la cultura d'origen, i això com a camí normal d'integració. És a través d'aquesta realitat nacional catalana, que l'Escola ha de proporcionar als alumnes el coneixement de les altres realitats i ha de fomentar en ells l'esperit de pertinença a la comunitat internacional i de solidaritat amb els pobles de les altres nacionalitats.*⁷

En un diari de l'Escola d'Estiu es fa un resum d'una xerrada que els organitzadors van tenir amb Francesc Candel, el qual també ens parla sobre la integració i la immigració:

Sobre el fenomen immigració i integració a Catalunya, ens diu que hi ha plantejat un greu problema, perquè quan una persona marxa de la seva terra és per una necessitat vital, i, en arribar a Catalunya es troba amb dificultats sense tocar el terreny cultural,

⁶Diari de l'Escola d'Estiu (Barcelona, 4 de juliol de 1978), p. 1.

⁷Diari de l'Escola d'Estiu (Barcelona, 15 de juliol de 1977), p. 1.

dificultats econòmiques i socials que fan que l'immigrat quedi situat en una altra classe, en un altre sector de la ciutat. Es parla d'integració, i en el terreny de l'economia s'afavoreix molt poc: recordem que la indústria ha augmentat també gràcies al proletariat immigrant.

A aquesta gent una integració cultural els costa d'entendre-la, perquè aquests mateixos termes els són desconeguts; però així s'obtenen millors llocs de treball, en comerços, per exemple, mentre que en llocs de tipus oficial es prefereix que es parli en castellà.

Catalunya té una cultura feta, arrelada, difícil de derrotar, i és lògic que els catalans parlem d'integració -va parlant Candel- perquè el tant per cent d'immigrants amb un context cultural una mica decent és molt reduït. Aquests, ben poca cosa podien fer. La gran majoria van venir aquí sense cultura, sense medis de vida en busca de treball: aquests, pràcticament, res no podien fer per a variar aquesta cultura.⁸

El 1975 es torna a parlar de la integració i de la immigració:

Què s'entén per integració de l'immigrat

És la realització de la persona immigrada com a subjecte actiu en la dinàmica social catalana.

S'han d'eliminar barreres que mantenen l'aïllament de les comunitats (que es manifesten a la pràctica en ghettos urbans a l'extraradi i cinturons industrials, etc.).

Creació d'instruments que facilitin el coneixement i la participació real en la gestió social. Això no es donarà, com a mínim, fins que tots els ciutadans posseeixin les més fonamentals llibertats democràtiques, tant individuals com col·lectives (reunió, associació, expressió, dret de vaga, dret d'autodeterminació).

(Cal tenir en compte, per situar-nos, que aquestes onades immigratòries han estat provocades per la manca de planificació econòmica i social als respectius llocs d'origen i han estat utilitzades per les classes dominants espanyoles doblement com una eina d'opressió sobre les dues comunitats: sobre la catalana, com una forma més d'intent de

⁸Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí (Barcelona, 19 de juliol de 1969), p. 7-8.

despersonalització; sobre les comunitats d'immigrats, desarrelament dels propis països (una forma més d'opressió de classes).)

Si nosaltres haguéssim pogut mantenir la nostra identitat, els immigrants s'haurien adaptat de seguida, però com que la llengua ha estat en un pla d'inferioritat ells s'han anat mantenint dins el seu cercle tancat. Cal fer un plantejament psicolingüístic; si continuem parlant-los en català els estem ensorrant, ja que s'expressen d'una manera que no és la que correspon a la seva realitat.

Han d'aprendre la llengua no solament com a llengua, sinó com a manifestació per assumir una nova cultura dins la qual han de viure. La llibertat de desenvolupament de la seva pròpia cultura, si és que la necessiten, els farà de pont per arribar al nostre món, ja que l'immigrant, moltes vegades, no ha assolit ni la seva cultura tan solament.

L'immigrant està integrat quan es presenta disposat a un canvi de llengua. Com a ensenyants, tenim dos papers: un, sensibilitzar a aquest canvi; dos, donar els recursos pràctics per al canvi.

La necessitat d'integrar-se comença per una sensibilització política; d'aquesta manera, la integració serà total no sols d'acceptació.

Creiem que no és solament una integració a nivell lingüístic, sinó que hi ha d'haver una identificació total amb la problemàtica del país, per aconseguir tots alhora una societat catalana justa i sense classes. Han de participar-hi d'una manera real per arribar a la consecució d'uns mateixos drets per a tots.⁹

---

⁹Diari de l'Escola d'Estiu (Barcelona, 9 de juliol de 1975), p. 3-4.

LLIBERTAT

DEFINICIONS

Llibertat: Estat o condició del qui és lliure, del qui no està subjecte a un poder estrany, a una autoritat arbitrària, del qui no està constret per una obligació, deure, disciplina, condició onerosa, etc. *Donar la llibertat a un esclau. Lluitar per la llibertat del seu país. Posar en llibertat un pres. Llibertat de cultes. Llibertat de la premsa.* / Esp. Estat dels ciutadans els drets i privilegis dels quals estan protegits per una comunitat civil organitzada (*llibertat civil*), dels ciutadans que participen de la vida pública exercint un control sobre llur govern (*llibertat política*), dels ciutadans que són lliures en tot allò que la llei no prohibeix (*llibertat individual*). / *Donar a algú la llibertat de fer una cosa. Prendre 's algú la llibertat de fer una cosa*, dit d'un mateix per modèstia, d'altri per blasme.¹

Libertad: Facultad del hombre para elegir su propia línea de conducta, de la que, por tanto, es responsable. / (“Conseguir, Ganar; Conservar; Conceder, Dar, Poner en; Coartar, Limitar; Comprometer, Empeñar, Hipotecar”). Estado de libre: Estado del que no es esclavo. / Estado del que no está preso. / Estado del que no está sometido a la voluntad de otro. / (“Tener, Estar en; Dar, Dejar (Dejar en); para”). Falta de prohibición o de impedimento para hacer cierta cosa que se expresa: “Tienes libertad para marcharte cuando quieras”. / Falta de coacción para hacer una cosa u otra: “Le dejamos en libertad para que elija una carrera”. A veces, el complemento es un nombre de acción: “Libertad de acción (de movimiento, de elección)”. / *Agilidad o destreza con que está hecho algo: “Libertad de dibujo”; a veces, la acción se representa por el instrumento con que se realiza: “Libertad de pincel (de buril)”.* / “Exención”. Circunstancia de estar alguien libre del cumplimiento de cierta obligación. / Circunstancia de no tener que trabajar, estudiar, etc.: “Una tarde de libertad”. / (“Tener, Encontrarse con”). “Confianza”. Falta de cohibimiento en el trato con alguien: “Tengo mucha libertad en aquella casa. No tengo bastante libertad con él para pedirle ese favor”. / Falta de formulismo en el trato con alguien: “Los chicos y las chicas se tratan ahora con mucha libertad”. / “Naturalidad”. Falta de cohibimiento con que se está en un sitio. / (en pl.; “Tomarse”). “Confianza. Familiaridades”. Acciones o actitud en que alguien muestra familiaridad excesiva o inadecuada con otra persona: “Un camarero que se toma libertades con el público”. / (“Dar”). Esas acciones o actitud, provocadas por la persona que es objeto de ellas: “Si le das libertades, se proparará”. / A veces, refiriéndose a los hombres, significa falta de comedimiento con las mujeres: “Se toma libertades con las empleadas”. / Puede no

¹FABRA, P. (1977) *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Barcelona: Edhasa, p. 1.078.

tener sentido peyorativo, empleado en frases de excusa con aplicación al mismo que habla: "Me tomé la libertad de abrir el telegrama por si era algo urgente. Me tomo la libertad de dirigirme a usted para ..." / (no frec.). Exceso de desenvoltura, indisciplina, libertinaje o empleo abusivo de la libertad en cualquier forma.

LIBERTAD CONDICIONAL. La que se concede con ciertas condiciones al que todavía debería estar preso.

L. DE COMERCIO. La de comerciar sin intervención del Estado.

L. DE CONCIENCIA. La de profesar cualquier religión.

L. DE CULTOS. La de practicar públicamente cualquier religión, aunque no sea la oficial del Estado.

L. FUNDAMENTAL. Cada una de las libertades políticas consideradas como fundamentales, como la de pensamiento, la de conciencia o la de imprenta.

L. DE IMPRENTA. La de escribir y publicar cualquier opinión sin previa censura del Estado y sin más responsabilidad que la determinada por las leyes civiles.

L. DE PENSAMIENTO. La que permite a cada uno sostener sus propias ideas y propagarlas, sin que se le pueda condenar por ello.

L. PROVISIONAL. Libertad en que se deja a veces a los procesados, por ejemplo mediante fianza, mientras se sigue el proceso.

Apedillar libertad. *Pedir que se le declare libre una persona tenida como esclava sin que le corresponda serlo.*

CON LIBERTAD. (I) Con confianza. (II) Con naturalidad.

DAR a alguien LIBERTAD para cierta cosa. Autorizarle para que la haga.

EN LIBERTAD. Libre, o libre para determinada cosa: "Nos dejan en libertad para volver cuando queramos. Quedas en libertad para hacer lo que más te guste".

QUITAR LIBERTAD. Cohibir en cualquier forma.²

---

²MOLINER, M. (1984) *Diccionario de Uso del Español*. Vol. II. Madrid: Gredos, p. 250-251.

LLIBERTAT

- . Es fan actes sobre la llibertat.
- . Llibertat d'expressió (política).
- . Llibertat per al nen.
- . Llibertat com a activitat.
- . La llibertat ha de tenir "límit" i "forma".

LLIBERTAT

S'anuncien diversos actes sobre la llibertat. Entre d'altres podem anomenar la "Marxa de la Llibertat",³ la taula rodona "Per la llibertat d'Associació"⁴ i "Per la Llibertat d'Expressió".⁵

Aquest últim acte consta de:

. *Projecció dels treballs originals del Col·lectiu Onomatopeya i col·loqui sobre el seu treball i la problemàtica actual.*

. *Projecció del noticiari català sobre la "Llibertat d'Expressió".⁶*

Jordi Comellas, en el següent diari de l'Escola d'Estiu, escriu un article que fa referència a aquest últim acte:

Per la llibertat d'expressió.

Acabada la conferència de Pierre Vilar, el col·lectiu de dibuixants "Onomatopeya", actualment en llibertat provisional i amb un Consell de Guerra pendent que es podria convertir en un altre "Cas Joglars", per injúries a "La Legión, al Gral. Millán Estran y a Francisco Franco", explicaren breument la seva situació, com van anar a parar a fer el treball que realitzen i el perquè de la seva obra gràfica.

Anteriorment havien lliurat a Pierre Vilar un llibre fet pel col·lectiu sobre la història d'Espanya i dedicat a tres historiadors entre els quals es compta Pierre Vilar.

Tot seguit es va passar la projecció del Noticiari català sobre la Llibertat d'Expressió que malgrat haver-se hagut de visionar a plena llum, perquè no es

³Diari de l'Escola d'Estiu (Barcelona, 5 de juliol de 1976), p. 6.

⁴Diari de l'Escola d'Estiu (Barcelona, 4 de juliol de 1977), p. 4.

⁵Diari de l'Escola d'Estiu (Barcelona, 4 de juliol de 1978), p. 4.

⁶Íd., ib.

trobaven les manetes per fer baixar les persianes, els assistents aguantaren fins al final com un acte d'adhesió a la campanya per la Llibertat d'Expressió i de totes les llibertats.

Per acabar la tanda d'activitats diverses del migdia, els membres del col·lectiu donaren per inaugurada, encara que amb bastant poca gent ja que coincidí amb l'entrada a les classes, l'exposició d'alguns dels seus treballs que es podran visitar fins el dia sis a la sala d'exposicions, seguint els cartells amb la caràtula simbolitzadora de la llibertat d'expressió.⁷

L'any 1972, a l'article titulat "La problemàtica de la inserció de les Ciències Socials", també es parla de la llibertat:

També dubtem de que un millor coneixement de les Ciències Socials no impliqui un grau més gran de llibertat per al nen, entès com a futur home lliure. Els que diuen que "el nen no ho entén" ens fan pensar en què es basen per a fer tal afirmació, ja que no crec que ells hagin fet cap experiència prèvia per a provar tal cosa.⁸

L'Escola d'Estiu Maria Montessori, a l'article "Disciplina de la Llibertat", fa les següents afirmacions:

El mètode pedagògic de l'observació té per base la llibertat de l'infant. Ara bé, qui diu llibertat diu activitat.

[...]

La llibertat ha de tenir per límit l'interés col·lectiu i per forma el que en direm l'educació de les maneres i dels actes.⁹

⁷Diari de l'Escola d'Estiu (Barcelona, 5 de juliol de 1978), p. 4.

⁸El full (Barcelona, 5 de juliol de 1972), p. 3.

⁹Recull dels diaris de l'Escola d'Estiu de 1970, p. 6.

REFLEXIÓ

DEFINICIONS

Reflexió: El fet de reflectir-se la llum, el so, etc. *La reflexió de la llum. Les lleis de la reflexió.* / Acció de reflexionar. *Obrar sense reflexió.* / Pensament resultat de la reflexió. *Aquesta reflexió em va fer desistir del meu propòsit. Un recull de reflexions.*¹

Reflexionar: Tornar (sobre una cosa pensada) considerant-la detingudament, aprofundint-la. *Reflexiona-ho bé i veuràs que no ho has de fer. Cal reflexionar-ho molt abans de decidir-se a fer-ho. Has parlat sense reflexionar (el que deies).*²

Reflexión: Acción de reflejar(se): “La reflexión de la luz”. / Acción de reflexionar. / (no frec.) Cualidad de reflexivo. / (“Hacer”) “Consideración”. Cosa que una persona dice a otra o se dice a sí misma para inducir o decidirse a obrar razonablemente: “Me hizo unas reflexiones muy atinadas”. / (gramática) Funcionamiento del verbo reflexivo.³

Reflexionar: Examinar un sujeto sus propios estados íntimos y pensamientos. / (“en, sobre”). Pensar sobre algo que se va a hacer o la conducta que se va a seguir: “Reflexiona antes de dar ese paso”.⁴

---

¹FABRA, P. (1977) *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Barcelona: Edhasa, p. 1450.

²Íd., ib.

³MOLINER, M. (1984) *Diccionario de Uso del Español*. Vol. II. Madrid: Gredos, p. 969.

⁴Íd., ib.

REFLEXIÓ

. La reflexió com un dels objectius de l'Escola d'Estiu.

REFLEXIÓ

Al llarg dels diaris de l'Escola d'Estiu apareixen notícies que fan una crida a la reflexió i altres que il·lustren la reflexió sobre algun tema.

Entre les primeres trobem:

*Però cal la reflexió personal de cadascú de nosaltres: aquesta és la veritable matèria d'aquest Curs General.*⁵

*La nostra mateixa manera d'estar en els grups pot esdevenir tema de reflexió dins del context d'aquest ampli temari del Curs General.*⁶

Després d'haver sofert tantes preguntes per la nostra banda, tot aquest grup va manifestar que es creia també amb dret de preguntar. I tant! Ens fan tres preguntes que deixen sobre la taula, no perquè les contesti la Redacció, sinó per totes les persones que assisteixen a l'Escola d'Estiu. Són per a reflexionar-hi:

- . *¿És que tothom té consciència del paper del mestre dins la societat?*
- . *¿Es va a fons, en aquest problema?*
- . *Si la finalitat de l'Escola d'Estiu és d'informació o de formar un tipus d'home.*⁷

Com a exemple de les segones hem triat els següents tres articles:

El primer ens diu:

REFLEXIONS DESPRÉS DE LA SESSIÓ SOBRE CUBA, AL "TEACH IN"

⁵Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí (Barcelona, 8 de juliol de 1969), p. 2.

⁶Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí (Barcelona, 9 de juliol de 1969), p. 1.

⁷Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí (Barcelona, 14 de juliol de 1969), p. 4.

Una assistent a aquesta sessió, ens ha deixat aquestes notes, doblades de reflexió i conclusions, demanant-nos si volíem incloure-ho al Diari. Amb molt de gust ho fem, acceptant-ho com a col·laboració.

Es notaven uns certs prejudicis per part de la gent a l'hora de parlar de Cuba; una certa incredulitat davant les experiències dels ponents. Enfront de les seves comunicacions, ¿quina informació ens n'ha arribat?

Ens costa d'entendre una societat que no es basa en el diner i amb el consum. Ens fa la sensació de que no es pot ser feliç si no es té diner per a gastar i moltes coses per a comprar. Cal observar fins a quin punt estem deformats.

A Cuba, el preu dels llibres és a l'abast de tothom. Per tal d'abaixar el preu del llibre ha calgut apujar el preu de la cervesa. No calen comentaris; cadascú se 'ls pot fer.

El model que es proposa a les escoles, és el "Che", en el que té de promoció per als altres (lluita per la justícia, negociació d'ell mateix pel bé de Tots. ¿Quin model és realment el de les nostres escoles? ¿No és pas més aviat el triomf d'un al servei d'un mateix?

Els mestres són preparats per viure les condicions de vida més dures. Els mestres cubans estan al servei del poble. ¿Al servei de quina classe estem la majoria dels mestres que assistim a l'Escola d'Estiu? ¿Podem dir que estem al servei de tot un poble?⁸

El segon forma part de l'editorial:

No sabríem pas dir si aquest diari, tal com dèiem el primer dia, ha reflexat l'ambient d'aquesta Escola d'Estiu. Potser més aviat no.

L'ambient, per altra banda ha estat complexe, i costava d'orientar-s'hi.

Ens sembla que sobre aquest ambient també hem de meditar-hi, perquè tot pot repercutir en la nostra pròpia maduresa que necessitem per ser mestres.⁹

⁸Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí (Barcelona, 15 de juliol de 1969), p. 9.

⁹Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí (Barcelona, 19 de juliol de 1969), p. 1.

El tercer està escrit a la secció “El rovell de l’ou” i aconseguix fer-nos reflexionar i pensar:

Això abans no passava.

És evident que la joventut no sap on va. Ha perdut el Nord. Són uns maleducats!

Abans l’estiu era l’estiu i feia calor, l’hivern era l’hivern i feia fred. Ara, ni fred ni calor. Observeu, si no, la XIII Escola d’Estiu: no fa calor.

Això abans no passava!

Els nostres fills són uns maleducats, no agraeixen res.

Si els factors climatològics han canviat o no, això no ho sé; el que sí sé és que el jovent l’eduquem nosaltres i que el camí que condueix al Nord l’hem de trobar entre tots.

No ens neguitegem massa per trobar un camí per la joventut, preocupem-nos de trobar el nostre, de camí, que prou feina tindrem.

El dia que els adults trobem el nostre Nord segurament veurem que coincideix plenament amb el Nord de la joventut.

I aleshores, d’aquí mil d’anys, viurem lliures i en pau.

Mentrestant, si comencem a pensar que la joventut no sap on va, que són uns desagraïts i que no respecten res, deixem l’ensenyament i dediquem-nos a plantar cebes.

Malgrat tot, els joves han de saber que ABANS AIXÒ NO PASSAVA i que a les primeres Escoles d’Estiu feia calor.

Ai!, ara no me’n recordava: Ahir al capvespre pujava cansat uns dels milers de

---

graons que hi ha en aquesta santa casa. Un grup de jovent repartia flors. A mi una noia jove em va obsequiar amb un bri de ginesta. Li ho agraeixo.¹⁰

---

¹⁰*Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 6 de juliol de 1978), p. 3.

RESPONSABILITAT

DEFINICIONS

Responsabilitat: Qualitat de responsable; obligació de respondre d'una cosa. *La responsabilitat dels ministres. Assumir la responsabilitat d'una cosa.*¹

Responsable: Obligat a respondre dels seus actes, a respondre d'alguna cosa. *Ministres responsables. Si passa alguna desgràcia, tu en seràs responsable. Editor responsable.*²

Responsabilidad: Cualidad de responsable (consciente de sus obligaciones). / (partitivo). Circunstancia de ser alguien responsable (culpable) de cierta cosa: "No le incumbe responsabilidad en el accidente". / Circunstancia de ser el responsable (encargado) de cierta cosa: "Tiene la responsabilidad de toda la oficina". / Obligación que resulta de ella. / Cualidad graduable, de la cosa que hay que responder: "Un cargo (de mucha) responsabilidad". / Circunstancia de sentirse responsable de cierta cosa; particularmente, de cierta cosa que puede resultar mal: "No quiero sobre mí la responsabilidad de impedirle que siga su vocación".³

Responsable: ("de"). Culpable de cierta cosa. / Encargado de cierta cosa de la que responde: "El responsable de la fábrica". / Consciente de sus responsabilidades y obligaciones y dispuesto a obrar de acuerdo con ellas.⁴

---

¹FABRA, P. (1977) *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Barcelona: Edhasa, p. 1.479.

²Íd., ib.

³MOLINER, M. (1984) *Diccionario de Uso del Español*. Vol. II. Madrid: Gredos, p. 1.020.

⁴Íd., ib.

RESPONSABILITAT

- . Aspecte molt important.
- . Responsabilitat cap al nen/a.
- . Responsabilitat cap als mestres.
- . Responsabilitat cap als pares.
- . Reflexionar sobre les nostres responsabilitats.
- . Voler fer les coses ben fetes.
- . Saber quins són els nostres drets i els nostres deures.

RESPONSABILITAT

La responsabilitat és quelcom important i és un aspecte pel qual l'Escola d'Estiu vol lluitar. Les referències a la responsabilitat són diverses. Algunes van dirigides a citar els elements que com a educadors no podem oblidar:

La responsabilitat:

De cara al nen:

Tenir en compte el nen en tots els aspectes.

Educació intel·lectual.

Controlar l'afectivitat del nen.

Domini del cos. Educació dels sentits.

Iniciar-lo al treball de grup.

Educació de l'esperit crític amb raonaments simples.

Educar segons possibilitats.

De cara als mestres:

Equip definit.

Equips per comarques-barris.

Cal sensibilització.

Camins pedagògics per convicció, no per moda.

Dispansibilitat. Equilibri.

Un equip posa en dubte si cal que l'equip de mestres tinguin la mateixa ideologia.

De cara als pares:

Quant als pares, tenen una feina concreta que la sapiguen bé.

És molt necessari el contacte personal mestre pare (que no ho hagi de passar tot pel director).

Responsabilitzar pares.

Conèixer la realitat dels pares. (Moltes reunions fracassen perquè es fan hores a que els pares no poden, perquè falta actitud de respecte, etc.)⁵

Altres són una crida a la falta de responsabilitat, a les qüestions que hem de llimar i superar:

¿SOCIETAT DE CONSUM, SOCIETAT CONSUMIDA?

Caldria, potser, que ens aturéssim un moment i sospeséssim la nostra RESPONSABILITAT, com a organitzadors i participants, davant d'alguns fets, per mirar objectivament si està en quilibri el nostre grau d'exigència i la nostra actitud que després hi aportem nosaltres mateixos.

Segurament trobarem molts motius per a justificar-nos tots plegats: uns direm - ens referim a les excursions, ara- que no hi ha hagut prou places, altres que van haver d'inscriure's sense saber horaris i itineraris, que no hi havia prou temps ni prou persones; però tots hem col·laborat a la FALTA DE RESPONSABILITAT.

Això ha produït com a resultat el que a cada EXCURSIÓ quedessin, en el moment de marxar, una gran quantitat de llocs buits sense cap mena d'explicació.

---

⁵Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí (Barcelona, 12 de juliol de 1969), p. 2.

Conseqüències d'això: buscar a darrera hora solucions urgents, reajustar coses ja concertades, despeses totalment innecessàries, etc.

Cal que ho tinguem molt present per a altres ocasions a fi d'obtenir que les nostres Activitats siguin reexides.

Ho resumiríem amb dues impressions:

Una de favorable, en el sentit que tots que van anar-hi se'n sent força satisfet de com les excursions varen desenrotllar-se i del profit que se'n va treure, tant com a esplai com a continguts rebuts.

L'altra és francament lamentable, i és la que ens ha portat a titular aquestes notes dient: "¿Societat de consum, societat consumida?" ¿En copsem el sentit?⁶

En altres articles i notícies podem trobar la responsabilitat com a tema de fons malgrat que no s'esmenti explícitament. Dos exemples ens ho il·lustren. El primer diu així:

L'Escola no està pensada per venir a tractar unes matèries, a aprendre uns conceptes, discutir-los i després portar-los a la pràctica... Això també es fa a l'Escola d'Estiu, però hi ha un sentit global de formació i convivència dels mestres que ha de passar per sobre de tot. És un intercanvi continu, de professors a alumnes, d'alumnes entre si, d'alumnes a professors, d'alumnes a organitzadors, etc...; és un ajudar-nos els uns als altres a descobrir valors nous a la nostra dedicació a l'educació, a trobar noves fórmules de convivència amb la diversitat de parers que vivim cada dia més al nostre voltant, és un aprendre a acceptar-nos els uns als altres i ajudar-nos a millorar professionalment i personalment... i sobretot a trobar nous camins per formar aquests nens petits que seran els homes del dia de demà...⁷

El segon apareix a la secció "El rovell de d'ou":

SOBRE LA NETEDAT I LA POLIDESA

Intentem ser nets, intentem no embrutar la 13a Escola d'Estiu. Siguem polits.

⁶Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí (Barcelona, 15 de juliol de 1969), p. 6.

⁷Recull dels diaris de l'Escola d'Estiu de 1970, p.5.

En aquesta Universitat que ens embolcalla es veu que hi ha un senyor que té per nom Laporte i un altre senyor que té per nom Informàtica. Sembla que el senyor Informàtica es va enfadar molt amb el senyor Laporte (ignorem els motius) i per arreglar les diferències no se li va ocórrer res més que deixar passadissos, bancs, taules, parets, cadires, halls, porxos, terres, escales, etc., fets un Sant Llätzer. El va ajudar un pinzell i pintura a l'oli o alquitrà, de color negre.

Tots hem pogut comprovar que els molt il·lustres arquitectes van concebre aquestes parets un dia de trons i llamps i en conseqüència, això és una veritable tempestat arquitectònica, i a més a més, bruta i llardosa.

Els mestres hem de demanar i exigir els nostres drets, avui ja comencem a tenir bastants mitjans, però tenim el deure de no embrutar.

Embrutant no es neteja res i nosaltres volem un país net.

Siguem nets i polits; durant aquests deu dies intentem estimar i respectar aquestes quatre parets mal concebudes.

L'ofici de mestre és el de construir amb l'ajuda de tots una societat justa, neta i polida.

La netedat i la polidesa no tenen absolutament res a veure amb dretes i esquerres; hi ha gent bruta i graponera i gent neta i polida.

Procurem educar els nostres alumnes nets i polits, però que per sobre de tot sàpiguen per sempre i a tot arreu exigir els seus DRETS i que sàpiguen per sempre i a tot arreu que tenen uns DEURES. El DEURE de respectar el seu país, les seves parets i els seus habitants.⁸

---

⁸Diari de l'Escola d'Estiu (Barcelona, 4 de juliol de 1978), p. 2.

SENSIBILITZACIÓ

DEFINICIONS

Sensibilització: Acció de sensibilitzar.¹

Sensibilitzar: Fer sensible (un placa fotogràfica, etc.).²

Sensible: Capaç d'ésser percebut pels sentits. El món sensible. *Un canvi tan lleu no és sensible.* / Que és de sentir, de doldre. *Ha estat una pèrdua molt sensible.*

Dotat de sensibilitat. *Els animals són éssers sensibles.* / *Un cavall sensible a l'esperó, a les mosques.* *És massa sensible als elogis.* *Té un cor sensible.* / *Una placa fotogràfica molt sensible.* *Un termòmetre sensible.*³

Sensible: Capaz de percibir sensaciones: "Los animales son seres sensibles". / Susceptible de notar un cambio o impresión, generalmente buena o mala, por algún agente o acción exterior; admite grados y suele llevar un complemento con "a": "Es una persona muy sensible a los cambios de temperatura"; muchas veces implica una impresión desagradable o perjudicial: "Es muy sensible a los ruidos. Es poco sensible a las picaduras de los insectos". / Se aplica también a cosas no orgánicamente sensibles: "Una sustancia sensible a la luz". / En medicina se aplica a las personas u organismos que reaccionan, favorablemente o desfavorablemente, a ciertas sustancias. / Se aplica también a aparatos capaces de medir, acusar o registrar fenómenos de muy poca intensidad o diferencias muy pequeñas; admite también grados y un complemento con "a": "Una balanza muy sensible". (V. "insensible, ultrasensible".) / Se aplica a las personas que tienen mucha sensibilidad afectiva: que son especialmente impresionables por las muestras de afecto o desafecto de otras personas; que se emocionan con la bondad o maldad o con el sufrimiento o la alegría de otros seres; o que se impresionan con la belleza o falta de belleza de las cosas. / Perceptible por los sentidos: "El mundo sensible". / Perceptible con los sentidos solamente, sin ayuda de aparatos: "Una sensible diferencia de peso". / Muy perceptible: "El enfermo ha experimentado una sensible mejoría". / (música). *Se aplica a la séptima nota de la escala diatónica.* / "Deplorable. Lamentable". Merecedor de ser sentido (lamentado), porque es perjudicial, desagradable o de mal efecto; generalmente, envuelve una censura para alguien y un sentido de lástima: "Es

¹FABRA, P. (1977) *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Barcelona: Edhasa, p. 1.543.

²Íd., ib.

³Íd., ib.

sensible que malogre sus buenas cualidades con la pereza".⁴

Sensibilidad: Cualidad de sensible. / Aptitud para percibir sensaciones. / Medida de esa aptitud: "Tiene poca sensibilidad en la retina". / Medida en que es sensible un aparato o utensilio científico: "La sensibilidad de una placa fotográfica".

SENSIBILIDAD AFECTIVA. Para diferenciarla de la de los sentidos, se llama así a la capacidad para sentir emociones y afectos.

S. ARTÍSTICA. Aspecto de la sensibilidad afectiva que se refiere a la percepción del valor de las obras de arte y su disfrute.

S. ORGÁNICA. La de los sentidos.⁵

---

⁴MOLINER, M. (1984) *Diccionario de Uso del Español*. Vol. II. Madrid: Gredos, p. 1.137.

⁵MOLINER, M. (1984): op. cit., p. 1.136.

SENSIBILITZACIÓ

- . La cultura com a mitjà de sensibilització.
- . Sensibilització cap als actes culturals.
- . Sensibilització cap a qüestions polítiques.

SENSIBILITZACIÓ

La sensibilització se'ns presenta a les diverses Escoles d'Estiu de formes diferents.

En algunes notícies apareix el mot *sensibilització*. Un exemple és el següent:

Ahir es van reunir un grup de gent, per tal d'ésser informats del que és "SOLC".

"SOLC" és una xarxa de recursos per l'animació dels joves que està escampada arreu de Catalunya, que va començar el curs passat. Parteix de dos moviments escoltes, que ho realitzen gent de 18 a 20 anys. Es parteix dels mateixos objectius que tenen els joves d'avui.

S' intenta intercanviar tots els recursos per realitzar aquestos objectius, que es proposen com; sensibilització del país per mitjà d'una cultura.

Tot això es fa amb un sistema d'autogestió a on es valora moltíssim les possibilitats individuals a fi de realitzar una projecció social solidària.

Està obert a tots els joves de totes les condicions siguin o no escoltes.

Adreceu-vos LAURIA 7, 4º 2ª. BARCELONA 16.⁶

En altres hi podem trobar una sensibilització cap als actes culturals:

HOMENATGE A MIGUEL HERNÁNDEZ

Un grup de llicenciats de Barcelona han preparat un homenatge a Miguel Hernández que volen que sigui una continuació de tots els actes que a partir del mes de maig s'han anat fent a tot l'Estat espanyol.

---

⁶Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí (Barcelona, 17 de juliol de 1969), p. 6.

L'acte va constar de la lectura d'un document titulat "Homenatge dels pobles d'Espanya a Miguel Hernández". Comptà amb la presència dels poetes Agustí Bartra, Anton Carrera, Jaume Creus, Miquel Desclot i Alex Susana que llegiren poemes seus, així com dels poetes Narcís Comadira, Salvador Espriu, Miquel Martí i Pol, Pere Quart, Francesc Vallverdú, B. de Otero, també de Vázquez Montalbán i Leopoldo Espuny i un comunicat de M. Aurèlia Campmany. També hi hagué en Josep Palau i Fabra, que llegí un seu poema.

L'acte anà seguit de la presentació d'un muntatge audiovisual de la vida de Miguel Hernández en el seu context, elaborat per Gerard Jacas. També es volia presentar una antologia poètica popular, però per causes externes als seus editors aquest llibre encara no és a la venda.⁷

També trobem sensibilització cap a certes qüestions polítiques:

*ASSOCIACIÓ DE FAMILIARS I AMICS DELS PRESOS POLÍTICS
(COMISSIONS DE SOLIDARITAT DE CATALUNYA) N. 37*

PARLARAN:

FEDERIC SANCHEZ I JULIACHS (ex-pres, evadit de Segovia, 8 anys en diverses presons de l'estat espanyol)

J. PONS ROVIRA (pare del pres català J. L. PONS LLOVET, que no ha estat afectat per l'últim indult; actualment compleix condemna en la presó de Cartagena, en condicions inacceptables)

JOAQUIM BOIX I LLUCH (COMISSIONS DE SOLIDARITAT DE CATALUNYA)

TEMA:

. Història i evolució de les COMISSIONS DE SOLIDARITAT DE CATALUNYA.

---

⁷Diari de l'Escola d'Estiu (Barcelona, 12 de juliol de 1976), p. 4.

- . *Situació actual dels presos catalans i la necessitat de la seva excarceració.*
- . *Condicions repressives en les presons de l'estat espanyol.*

LLOC DE LA CELEBRACIÓ:

Dia 5 a 2/4 de 7 en el HALL DE CONFERENCIES.⁸

---

⁸*Diari de l'Escola d'Estiu (Barcelona, 5 de juliol de 1977), p. 2.*

4.3.4 JERARQUITZACIÓ AXIOLÒGICA DELS DIARIS DE L'ESCOLA D'ESTIU (1969/1979)

A continuació, i per finalitzar aquest treball dedicat als valors en els diaris de l'Escola d'Estiu Rosa Sensat, hem jerarquitzat les 15 categories segons la proposta que hem donat a conèixer a l'apartat 4.2.3. Tal com hem explicat en el citat apartat, es tracta d'un quadre de doble entrada en el qual es classifiquen els valors en personals, socials i universals, tenint en compte que ens regim per la pretensió d'universalitat.

PRETENSÍO UNIVERS.	PERSONALS	SOCIALS	UNIVERSALS
1	AFFECTIVITAT ESPONTANEÏTAT REFLEXIÓ SENSIBILITZACIÓ		
2		ACTUACIÓ I COMPROMÍS ARRELS COL·LABORACIÓ I PARTICIPACIÓ COOPERACIÓ	
3		DENÚNCIA (VOLUN- TAT MILLORA) DISCUSSIÓ I CRÍTICA INTEGRACIÓ	ADAPTACIÓ
4			COMUNICACIÓ I DIÀLEG LLIBERTAT RESPONSABILITAT

5. A TALL DE CONCLUSIÓ

5. A TALL DE CONCLUSIÓ

Hem tractat dos temes aparentment diferents però que, aprofundint-los, hem pogut relacionar-los i conèixer una mica més bé. Ens referim als valors i a les primeres Escoles d'Estiu Rosa Sensat.

La influència de l'Associació de Mestres Rosa Sensat ha estat molt valuosa en el camp de la renovació pedagògica catalana. M'atreviria a dir que des d'aquesta Associació s'han posat les bases del món educatiu que tenim avui en dia, és a dir, si no hagués existit l'Associació de Mestres Rosa Sensat probablement la situació actual seria diferent. Algunes de les seves aportacions són les següents:

- . La potenciació de la renovació pedagògica en un ambient de repressió. Era clara la voluntat de trencar motlles i posar fi a la pedagogia tradicional que s'estava portant a terme en aquell moment.

- . L'educació permanent orientada a omplir buits que els docents tenien en la seva formació i que dificultaven la seva tasca educativa renovadora.

- . La recerca de solucions a partir dels mestres, de la seva realitat, dels seus problemes, dels seus neguits, etc. Pensaven que teoria i pràctica havien d'estar interrelacionades per tal de poder tirar endavant.

- . La potenciació del treball en equip i entre tots mirar de solucionar els problemes.

- . La lluita per fer un projecte d'escola pública catalana que fos mantinguda pels recursos públics, gratuïta, amb continguts bàsics, amb una metodologia determinada, amb la col.laboració dels pares, oberta a tots els nens i nenes, al servei de la societat, etc.

- . La introducció a l'escola de tècniques educatives modernes. Una d'aquestes tècniques va ser la matemàtica nova.

. El compromís no només amb el món estrictament educatiu sinó també amb el cultural, polític, social, etc.

. Les ganes de conèixer i recuperar la nostra tradició pedagògica. Un dels aspectes en què es va voler incidir va ser l'activisme pedagògic, en el qual l'expressió -oral, plàstica, dinàmica, musical, etc.- tenia un paper important. Es volia reprendre la tasca portada a terme abans de la guerra, es volia recuperar el temps perdut, se sentien reforçats en la seva tasca atès que sabien que no partien de zero.

. La influència que han exercit tant als Països Catalans com a l'Estat espanyol.

. La introducció del català a l'escola. Eren moments difícils en què les prohibicions estaven a l'ordre del dia però de mica en mica s'anava fent. Es volia salvar la llengua i la cultura catalanes.

Pel que fa referència al tema dels valors, podem dir que:

. Existeixen moltes conceptualitzacions diferents del terme *valor* i també són diverses les classificacions que es fan.

. Els valors marquen les nostres actituds i conductes a més de marcar la nostra interacció amb els altres. Atès que els valors són quelcom viu, poden canviar segons les nostres experiències, la nostra realitat, les nostres relacions, etc.

. Els valors "envaeixen" la nostra vida. En la nostra manera de parlar, de vestir, de comportar-nos, etc. hi ha molts valors. Les persones amb les quals convivim ens transmeten uns determinats valors. És a dir, els valors són a tot arreu.

. Els valors són entesos com a positius i ens ajuden a optimitzar-nos. Ens ajuden a ser persones.

. Els valors són quelcom propi de les persones. Som les persones les que donem valor o no a les coses i les situacions. Els valors no existeixen si no hi ha algú que valora.

. Cada persona compta amb una escala de valors atès que cada persona va construint els seus valors.

. La diferència de valors entre una persona i una altra, entre una cultura i una altra, els canvis que es donen en la societat, etc. pot provocar un conflicte social de valors.

La unió dels dos temes ens porta a analitzar i comentar els valors dels diaris de l'Escola d'Estiu: actuació i compromís, adaptació, afectivitat, arrels, coeducació, col·laboració i participació, comunicació i diàleg, denúncia orientada a la voluntat de canvi i millora, disciplina, discussió i crítica, eficàcia, espontaneïtat, independència, integració i immigració, llibertat, reflexió, responsabilitat, sensibilització i treball en grup i cooperació. I és la síntesi d'aquests dos temes el que dóna sentit al present treball i justifica el seu títol: "Anàlisi axiològica dels diaris de l'Escola d'Estiu Rosa Sensat (1969/1979)".

Els valors sorgits de l'anàlisi de contingut dels diaris de l'Escola d'Estiu, els hem classificat en un quadre-proposta dividits en personals, socials i universals. Els personals són l'afectivitat, l'espontaneïtat, la reflexió i la sensibilització. Com a socials podem destacar l'actuació i el compromís, les arrels, la col·laboració i la participació i la cooperació. També socials però amb una pretensió d'universalitat més elevada trobem la denúncia amb voluntat de millora, la discussió i la crítica i la integració. L'adaptació i, amb un grau més gran de pretensió d'universalitat; la comunicació i el diàleg, la llibertat i la responsabilitat, són valors que hem catalogat com a universals.

Recordem que els **valors personals** estan relacionats íntimament amb la persona. Són competència individual. Es tracta dels valors propis de cadascú i seria ideal que es basessin en l'autoestima i l'equilibri personal o s'hi encaminessin. La potenciació de l'afecte i l'espontaneïtat, la reflexió del que fem i sentim i la sensibilització cap a temes que ens interessin i pels quals tenim ganes de lluitar són valors que parteixen de la pròpia persona.

Els **valors socials** existeixen perquè vivim en societat. És evident que com a membres d'una comunitat hem de ser conscients que hi tenim uns drets i uns deures. Actuar de forma compromesa per canviar la realitat que no ens agrada, no oblidar les persones que abans que nosaltres han lluitat per millorar la societat, entendre que només

avançarem amb la col·laboració i participació de tots i que la cooperació és necessària, són valors que no podem oblidar si el que volem és optimitzar la nostra realitat. A més, la denúncia orientada a la voluntat de canvi i millora (crítica constructiva), discutir i aclarir els aspectes que no ens satisfan per tal de poder-los superar i la integració sòlida amb la realitat són aspectes que els educadors no podem deixar de banda.

Els **valors universals** també tenen raó d'ésser perquè vivim en societat, com que dèiem respecte als valors socials, però aquí fem referència als valors que són acceptats per la gran majoria de membres de la societat, és a dir, els que ningú no qüestiona i pels quals tots hem de lluitar per tal d'assolir-los. L'adaptació, tant a la societat en què vivim com a la seva evolució, és necessària si volem conèixer la realitat que ens envolta, poder actuar-hi i, si cal, plantejar els problemes que s'hi donen per tal de poder introduir-hi canvis i optimitzar-la. La comunicació i el diàleg entre les persones, la potenciació de la llibertat i la responsabilitat de fer les coses ben fetes, coneixent els nostres drets i els nostres deures, són valors que no qüestionem i que si tots i totes portéssim a terme segur que la societat aniria, com a mínim, un xic més bé que ara.

Acabem de veure que els valors que han anat apareixent al llarg dels diaris de l'Escola d'Estiu, compresos entre l'any 1969 i el 1979, es poden classificar en tres grans blocs (personals, socials i universals) ordenats segons la seva pretensió d'universalitat. En més d'un cas podríem justificar-ne la presència en una de les altres caselles, atès que quan parlem d'aspectes íntimament relacionats amb les persones, com és el tema dels valors, els límits no sempre estan clars i el discurs que fem pot decantar cap a posicions diferents. Malgrat aquesta precisió pensem que la nostra proposta de classificació dels valors és aclaridora i ens ajuda a veure quin és el subjecte del valor i quin és el seu objectiu.

El fet de classificar els valors en personals, socials i universals no vol dir que donem més importància a uns que als altres, ans al contrari, tots són necessaris atès que les persones tenim aspectes que podríem considerar més individuals però, pel fet de viure en societat, no hem de descuidar la part social i els valors que tots considerem com a desitjables.

A continuació ens agradaria justificar la idea que acabem d'apuntar en aquest últim paràgraf. A l'apartat "Educació Moral" hem citat les vuit dimensions que formen la personalitat moral: autoconeixement, autonomia i autoregulació, capacitat de diàleg,

capacitat per a transformar l'entorn, comprensió crítica, empatia i perspectiva social, habilitats per a la convivència i raonament moral. Cadascuna d'aquestes dimensions està composta per diversos valors. Segons aquests valors també podem classificar les dimensions de la personalitat moral en el quadre-proposta en què hem classificat els valors dels diaris de l'Escola d'Estiu.

Malgrat que hi ha dimensions que aparentment ningú no discutiria a quin dels tres grups s'haurien de classificar, poden treballar-se i potenciar-se amb objectius diversos. Per exemple, l'autoconeixement pot semblar una dimensió clarament personal, és a dir, fa referència a la persona entesa de forma individual. L'objectiu de l'autoconeixement és que la persona es conegui a ella mateixa, sigui capaç d'aclarir els seus valors personals, la seva manera de ser, pensar i sentir i, per tant, es treballa l'autoconsciència del jo. Alguns dels valors que es potencien en aquesta dimensió són l'autoacceptació i l'autoestima per tal que la persona conegui els seus límits, les seves necessitats, el que és capaç de fer, etc. i que tota aquesta informació l'ajudi a plantejar-se la seva vida i els seus objectius davant la vida. Però podem treballar aquesta dimensió i aquests valors tan clarament personals amb una altra finalitat: és cert, i ningú no ho dubta, que una persona amb un bon coneixement de si mateixa i amb una autoestima elevada és més capaç, per exemple, de comprendre críticament la realitat i intentar canviar i transformar els aspectes que creu que són negatius per a la societat en general, que no pas una persona que no es coneix, no s'accepta o té un coneixement de si mateixa erroni. Per tant, podem treballar aquesta dimensió de l'autoconeixement tenint en compte els dos vessants: l'individual i el social. Aquesta doble lectura, la podríem aplicar a les altres dimensions de la personalitat moral. A continuació citarem alguns dels valors que caracteritzen les altres dimensions.

La dimensió anomenada d'autonomia i autoregulació, també la podríem classificar com a personal. El seu màxim objectiu és la coherència de l'acció de l'individu. Els seus valors principals són, evidentment, la coherència i l'autonomia; també podem citar l'autocontrol, l'autodomini i l'autorealització. Perquè una persona tingui competència en aquesta dimensió cal un bon autoconeixement i alhora confiança en si mateixa i també és necessari que algú l'ensenyi a regular-se perquè en el futur sigui capaç de fer-ho sola. És a dir, es comença amb l'heterocontrol, és un altre individu qui m'ensenyia i m'ajuda, i aquest heterocontrol s'ha de convertir, a mesura que s'avança, en autocontrol, és a dir, he de ser capaç autònomament d'autoregular-me i autocontrolar-me sense l'ajuda de ningú.

Les dimensions de la capacitat de transformar l'entorn i la comprensió crítica, les podríem considerar personals atès que les dues són capacitats de la persona, però també cal dir que hem de situar-les amb un elevat grau de pretensió d'universalitat atès que poden ajudar en la nostra vida col·lectiva.

La capacitat de transformar l'entorn és la que permet formular normes i projectes que manifestin criteris de valor relacionats amb la implicació i el compromís. Per tant, la implicació i el compromís seran dos valors que caracteritzen aquesta dimensió, però no són els únics. També és important la decisió, la iniciativa, la valentia i el vitalisme per tal de tirar endavant les idees de canvi que poden sorgir derivats de valors com l'ambició, la creativitat, la imaginació i les ganes d'innovar.

La comprensió crítica és la capacitat que ens permet adquirir informació moralment rellevant sobre la realitat. Cal analitzar críticament la realitat i contextualitzar els diversos punts de vista; això, juntament amb l'actitud de compromís, ens permetrà millorar la societat que ens envolta. Per tal d'assolir aquest compromís cal que siguem sensibles i intentem comprendre de forma crítica els diferents estímuls que ens arriben. Parlem de ser crítics, però no utilitzem aquest mot negativament, ans al contrari, creiem que és negativa una actitud passiva davant els fets de la vida però considerem positiu tot esforç d'entendre, comprendre i, si cal, qüestionar les informacions que ens arriben atès que és aquesta última posició la que ens permetrà veure la necessitat de millorar la realitat i ens mostrarà la manera com es pot produir algun canvi que optimitzi la nostra societat.

La capacitat de diàleg, l'empatia i la perspectiva social i les habilitats socials i per a la convivència són dimensions que podem catalogar com a socials.

La primera és una capacitat de la pròpia persona que li permet fugir del seu individualisme atès que gràcies a ella pot intercanviar opinions i pot raonar. Una persona que coneix les regles del diàleg pot parlar amb una altra o altres dels conflictes de valor que la poden preocupar tant a escala personal com social. La capacitat per al diàleg potencia valors tan importants i necessaris en la societat en què vivim com la comunicació, el respecte i l'intent d'entesa amb els altres subjectes.

En la dimensió de l'empatia i la perspectiva social es potencia la descentració i es té en gran consideració als altres. El que interessa és el coneixement i la comprensió de les raons, sentiments i valors de les altres persones. És una dimensió que permet interioritzar

valors com la cooperació i la solidaritat. Aquests valors es poden convertir en d'altres com l'afecte, l'amistat i la companyonia. Una persona sense la capacitat d'empatia està reclosa en si mateixa i els altres són quelcom estrany del qual s'ha de fugir. En canvi, les relacions entre els subjectes funcionaran molt millor si ens han ensenyat ja des de petits que estem vivint voltats d'altres persones que són diferents de nosaltres però que mereixen el nostre respecte. Poden tenir necessitats iguals o diferents, sentiments, valors i problemes que potser no acabem d'entendre, però ho podem intentar si hi posem de la nostra part.

Quan parlem d'habilitats socials i per a la convivència fem referència a comportaments interpersonals que aprèn la persona i que configuren la seva competència social en els diferents àmbits de relació. També és característica d'aquesta dimensió la necessitat de coherència entre els criteris personals i les normes i principis socials. Valors com el benestar, el civisme i la convivència són definitoris de les habilitats socials. Però per què aquestes habilitats es facin realitat és indispensable un equilibri entre el nostre vessant individual i el social i algunes vegades també serà necessari que el valor de la tolerància entri en joc. La convivència no és quelcom fàcil, ans al contrari, és molt difícil, però com que vivim en societat hem d'intentar posar-hi de la nostra part per tal de no dificultar encara més les ja complicades relacions entre les persones.

Finalment trobem una dimensió que podríem considerar universal, ens referim al raonament moral. És una capacitat cognitiva que permet reflexionar sobre els conflictes de valor i la seva finalitat és arribar a pensar mitjançant criteris de justícia i dignitat personal, tenint en compte els principis de valor universal. Valors propis del raonament moral són, entre altres, la justícia, la pau i la responsabilitat. Aquest últim també és un valor que hem trobat en els diaris de l'Escola d'Estiu. Totes les persones tenim responsabilitat, encara que prengui aspectes diferents: la responsabilitat pot ser envers les altres persones (família, amics, professorat, etc.), envers nosaltres, envers diversos aspectes en què està compost el món (natura, animals, etc.) ...

Tant aquestes vuit dimensions i els seus valors com els valors sorgits dels diaris de l'Escola d'Estiu ens demostren que la persona és complexa atès que està formada no només per elements individuals i personals que ja per si mateixos poden provocar problemes, sinó també per aspectes socials, ja que forma part d'una col·lectivitat en la qual neixen, viuen i moren altres persones. Això ens fa evident que hem d'entendre les persones de forma global i integral, que aquests dos móns (individual i social) estan

íntimament relacionats. Per tant, no podem oblidar el seu procés de socialització en el qual es fa necessari que aprengui a transformar la realitat en un sistema de signes i a expressar-se mitjançant codis (dimensió codificativa); en la seva adaptació a les normes, valors i actituds de la nostra societat (dimensió adaptativa); hem de tenir en compte que cadascú de nosaltres som el protagonista del nostre desenvolupament i optimització (dimensió projectiva) i cal també permetre l'autoconeixement, l'autoconcepte, l'adquisició de consciència i d'autoconsciència (dimensió introjectiva).

Podem dir que és evident que hem de potenciar l'autoconeixement, la iniciativa personal i la creativitat, com també la coherència entre el pensament i l'acció. Cal tenir habilitats necessàries per viure en societat i comportar-nos com a veraders ciutadans i ciutadanes. Hem de ser crítics, hem de saber reflexionar i hem de saber escoltar. Cal que tinguem eines suficients per poder solucionar els nostres problemes. Viurem millor i deixarem viure si tenim una actitud positiva envers la vida. És important que la nostra autoestima i l'autoconcepte augmentin. I també podem dir moltes altres coses. Però totes tenen un comú denominador: s'ensenyen i s'aprenen. És molt el que s'ha d'ensenyar i el que s'ha d'aprendre, per aquest motiu als educadors ens poden quedar molts aspectes en el tinter. Hem d'intentar que això no ens passi. Nosaltres transmetem continguts però també formes de ser i de comportar-nos, les quals estan farcides de valors, i aquestes formes poden ajudar o no els discents que tenim davant. Comencem a reflexionar sobre nosaltres mateixos.

Considerem molt enriquidor l'estudi, l'anàlisi i la reflexió que hem fet al llarg d'aquestes pàgines, atès que ens ha permès aprofundir en dos àmbits que ens interessin i motiven i que abans que aquesta no hi havia hagut cap investigació que els hagués unit.

Ens agradaria poder aprofundir en un futur en un d'aquests àmbits i, si és possible, en tots dos. Però ens sentiríem igual de cofois si aquest estudi dóna idees i motiva algú a fer un treball de recerca sobre els valors i/o l'Associació de Mestres Rosa Sensat.

6. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

6. 1 REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES (ARTICLES I LLIBRES CONSULTATS)

6. 1 REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES (ARTICLES I LLIBRES CONSULTATS)

- . ACHA, F. (1985) *Ética y Moral. Problemas morales de la existencia humana*. Bilbao: Mensajero.
- . ADAMS, G. S. (1970) *Medición y evaluación en educación, psicología y guidance*. Barcelona: Herder.
- . AGUARELES, M. A.; MARTÍNEZ, M.; MOLAS, A.; VIVES, N. "Proyecto Transchool-Tercer Mundo" a MARTÍNEZ, M.; PUIG, J. M. (coord.) (1991) *La Educación Moral. Perspectivas de futuro y técnicas de trabajo*. Barcelona: ICE-Editorial Graó, p. 205-213.
- . ALCÁNTARA, J. A. (1988) *Cómo educar las actitudes*. Barcelona: Ceac.
- . ALTAREJOS, F. et al. (1991) *Lo permanente y lo cambiante en la educación*. Pamplona: Eunsa.
- . ÁLVAREZ, P. (1995) "Una educación experiencial para desarrollar la democracia en las instituciones educativas" a *Revista Iberoamericana de Educación*, núm. 8.
- . ÁLVAREZ, P. "Una educación experiencial para desarrollar la democracia en las instituciones educativas" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE/OEI.
- . ANGUERA, M. T. (1988) *Observació a l'escola*. Barcelona: Graó.
- . ANTICH, X.; BOSCH, A. et al. (1995) *La borsa dels valors. Materials de lectura i de debat d'ètica*. Barcelona: La Magrana.
- . ARANGUREN, J. L. (1979) *Ética*. Madrid: Alianza.

- . ARANGUREN, J. L. (1986) *Propuestas morales*. Madrid: Tecnos.
- . "Associació de mestres 'Rosa Sensat'" (1982) a *Anthropos*, núm. 88.
- . BANDA, A. (1990) *Educació per la pau*. Barcelona: Barcanova.
- . BANDURA, A. (1982) *Teoría del aprendizaje social*. Madrid: Espasa Calpe.
- . BANDURA, A. (1987) *Pensamiento y acción*. Barcelona: Martínez Roca.
- . BARBERÁ, V. (1981) *La enseñanza de los valores en la sociedad contemporánea*. Madrid: Editorial Escuela Española.
- . *Barcelona ciutat educadora 1900... 2000*. (1991) Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- . BÁRCENA, F. (1994) *La práctica reflexiva en educación*. Madrid: Complutense.
- . BARDIN, L. (1986) *El análisis de contenido*. Madrid: Akal.
- . BARTOLOMÉ, M.; FERREIROS, P.; FONDEVILA, J. M.; MORILLA, M. (1983; 3a ed.) *Educación y Valores. Sobre el sentido de la acción educativa en nuestro tiempo*. Madrid: Narcea.
- . BARTOLOMÉ, M. "Los valores en los distintos humanismos y su proyección en la experiencia educativa" a BARTOLOMÉ, M.; FERREIROS, P. et al. (1985; 4a ed.) *Educación y valores*. Madrid: Narcea.
- . "Bases pedagògiques de l'Escola Pública" (1984) a *Perspectiva Escolar*, núm. 85.
- . BASSÓ, F. "Educació ètica en el procés de creixement" a *Educació Moral i Valors*. (1991) Barcelona: Cruilla.
- . BATESON, G. (1976) *Pasos hacia una ecología de la mente*. Buenos Aires: Carlos Lohlé.
- . BATESON, G. (1980) *Espíritu y naturaleza*. Buenos Aires: Amorrortu.

- . BELTRÁN, J.; ROIG, A. (1987) *Guía de los Derechos Humanos*. Madrid: Alhambra.
- . BENAVENT, J. A.; MARTÍN, D. (1994) "Influencia mediatizadora del género en el ordenamiento y organización de los valores en la pubertad" a *Bordón*, vol. 46, núm. 3, Madrid.
- . BENNET, W. J. (1993) *Book of virtues*. Bellevue: S & S Trade.
- . BENSON, B. (1984) *El llibre de la pau*. Barcelona: Claret.
- . BERGER, P.; LUCKMANN, T. (1991; 10a ed.) *La construcción social de la realidad*. Buenos Aires: Amorrortu Editores.
- . BERKOWITZ, M.W.; OSER, F. (comp.) (1985) *Moral Education: Theory and Application*. Londres: LEA.
- . BERKOWITZ, M. W. (1995) "Educar la persona moral en su totalidad" a *Revista Iberoamericana de Educación*, núm. 8.
- . BERKOWITZ, M. W. "Educar la persona moral en su totalidad" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE/OEI.
- . BOLADERAS, M. (1993) *Libertad y tolerancia. Éticas para Sociedades Abiertas*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- . BOLÍVAR, A. (1992) *Los contenidos actitudinales en el currículo de la Reforma. Problemas y propuestas*. Madrid: Editorial Escuela Española.
- . BOLÍVAR, A. (1995) *La evaluación de valores y actitudes*. Madrid: Anaya - Alauda.
- . BOTTERY, M. (1990) *The morality of the school. The Theory and Practice of Values in Education*. Londres: Cassell.
- . BRIA, LI.; ARNAU, H. (1989) *Ética y convivencia*. Madrid: Alhambra.

- . BRUNER, J. (1988) *Realidad mental y mundos posibles*. Barcelona: Gedisa.
- . BRUNER, J. (1991) *Actos de significado. Más allá de la revolución cognitiva*. Madrid: Alianza.
- . BUXARRAIS, M. R. et al. (1990) *Ética i escola: el tractament pedagògic de la diferència*. Barcelona: Edicions 62-Rosa Sensat.
- . BUXARRAIS, M. R. et al. (1991) *El multiculturalisme en el currículum: Educació moral i racisme*. Barcelona: Rosa Sensat. [Col. Dossiers, núm. 45.]
- . BUXARRAIS, M. R. "Aproximación a la educación moral y reforma curricular" a MARTÍNEZ, M.; PUIG, J. M. (coord.) (1991) *La Educación Moral. Perspectivas de futuro y técnicas de trabajo*. Barcelona: ICE-Editorial Graó, p. 11-18.
- . BUXARRAIS, M. R. "Juegos de simulación" a MARTÍNEZ, M.; PUIG, J. M. (coord.) (1991) *La Educación Moral. Perspectivas de futuro y técnicas de trabajo*. Barcelona: ICE-Editorial Graó, p. 143-150.
- . BUXARRAIS, M. R. (1992) "Métodos y técnicas" a *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 201.
- . BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M.; PUIG, J. M.; TRILLA, J. (1992) "Educación moral, ética y reforma del sistema educativo. Apuntes para una propuesta curricular" a *Revista de Educación*, núm. 297.
- . BUXARRAIS, M. R. et al. (1992) *L'interculturalisme en el currículum. El racisme*. Barcelona: Rosa Sensat.
- . BUXARRAIS, M. R. (1992) "Actitudes, valores y normas: aprendizaje y desarrollo moral" a *Comunicación, lenguaje y educación*. Madrid.
- . BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1993) *Materials per a la formació de formadors en l'educació en valors*. Barcelona: ICE.
- . BUXARRAIS, M. R. (1994) "L'educació en valors. Per què i com?" a *Guix*, núm. 199.

- . BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1994) *Educación en valores y democracia: Una propuesta pedagógica*. Colombia: OEI.
- . BUXARRAIS, M. R. (1995) "Bibliografía de consulta" a *Revista Iberoamericana de Educación*, núm. 7.
- . BUXARRAIS, M. R. (1995) "Bibliografía de consulta. Lectura sobre ética y educación moral" a *Revista Iberoamericana de Educación*, núm. 8.
- . BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M.; PUIG, J. M.; TRILLA, J. (1995) *La Educación Moral en Primaria y en Secundaria*. Madrid: MEC-Edelvives.
- . BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI.
- . CABRERA, F. A.; ESPÍN, J. V. (1986) *Medición y evaluación educativa*. Barcelona: PPU.
- . CAJIAO, F. "Hacia una pedagogía de los valores ciudadanos. Los peligros del 'discurso pedagógico'" a *Pedagogía de los Valores Ciudadanos*. (1992) Santa Fe de Bogotá: Fundación para la Educación Superior.
- . CAMPS, V. (1988) *Ética, retórica y política*. Madrid: Alianza.
- . CAMPS, V. (1993) *Los valores de la educación*. Madrid: Alauda. Centro de Apoyo para el Desarrollo de la Reforma Educativa.
- . CAMPS, V. (1993; 2a ed.) *Virtudes Públicas*. Madrid: Espasa Calpe.
- . CARBONELL, J.; MONÉS, J. (1978) *Escola única-unificada. Passat, present i perspectives*. Barcelona: Laia.
- . CARDÚS, S. "Sobre la qüestió dels valors: Unes consideracions prèvies" a *Moral i Valors*. (1991) Barcelona: Cruïlla.

- . CARRERES, LI.; FALGUERES, T. "La amistad, una propuesta didáctica" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 127-131.
- . CARRILLO, I.; CASALS, E.; GARRELL, T.; PUJOL, M. "La evaluación en el ámbito de la educación moral" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 133-137.
- . CARRILLO, I.; CASALS, E.; GARRELL, T.; PUJOL, M. "Los indicadores de evaluación de la personalidad moral" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 139-144.
- . CASTIÑEIRA, A. "Marc ètic de la societat contemporània" a *Educar en els valors*. (1994; 2a ed.) Barcelona: Raima.
- . CHASKEL, R. "Factores de la educación familiar asociados a la adhesión de valores" a *Pedagogía de los Valores Ciudadanos*. (1992) Santa Fe de Bogotá: Fundación para la Educación Superior.
- . COBO, J. M. (1993) *Educación ética*. Madrid: Endymion.
- . COLL, C. (1990) *Aprendizaje escolar y construcción del conocimiento*. Barcelona: Paidós.
- . COLL, C.; SARABIA, B.; VALLS, E. (1992) *Los contenidos de la Reforma. Enseñanza y aprendizaje de conceptos, procedimientos y actitudes*. Madrid: Santillana.
- . COLL, C. et al. (1993) *El constructivismo en el aula*. Barcelona: Graó.
- . *Cómo educar en valores*. (1995) Madrid: Narcea.
- . *Cómo educar en valores. Materiales, textos, recursos y técnicas*. (1996; 2a. ed.) Madrid: Narcea.

- . CORES, H.; RODEIRO, M.; VÁZQUEZ, A. "Posicionamiento y reacciones de la joven generación a los sistemas o subsistemas de valores a los que se ve enfrentada" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 145-149.
- . CORTINA, A. (1985) *Razón comunicativa y responsabilidad solidaria*. Salamanca: Sígueme.
- . CORTINA, A. (1986) *Ética mínima*. Madrid: Tecnos.
- . CORTINA, A. (1990) *Ética sin moral*. Madrid: Tecnos.
- . CORTINA, A. (1992; 3a ed.) *Ética mínima. Introducción a la filosofía práctica*. Madrid: Tecnos.
- . CORTINA, A. (1993) *Ética aplicada y democracia radical*. Madrid: Tecnos.
- . CORTINA, A. (1994) *Ética de la empresa. Claves para una nueva cultura empresarial*. Madrid: Trotta.
- . CORTINA, A. (1995) *La ética en la sociedad civil*. Madrid: Alauda.
- . CORTINA, A. (1995) "La educación del hombre y del ciudadano" a *Revista Iberoamericana de Educación*, núm. 7.
- . CORTINA, A. "La educación del hombre y del ciudadano" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE/OEI.
- . CREUS, V. "Educación intercultural" a MARTÍNEZ, M.; PUIG, J. M. (coord.) (1991) *La Educación Moral. Perspectivas de futuro y técnicas de trabajo*. Barcelona: ICE-Editorial Graó, p. 197-203.
- . CURWIN, R. L.; CURWIN, G. (1984) *Cómo fomentar los valores individuales*. Barcelona: Ceac.

- . DE KETELE, J. M. (1984) *Observar para educar. Observación y evaluación en la práctica educativa*. Madrid: Aprendizaje Visor.
- . DE LA ROSA, B. (1977) *Educación cívica y comprensión internacional*. Barcelona: Ceac.
- . DE MIGUEL, J. M. (coord.) (1987) *Chicos y educadores constructores de paz*. Madrid: Popular.
- . DE PUELLES, M. "Los valores en las grandes leyes de educación" a MUÑOZ-REPISO, M.; VALLE, J.; VILLALAÍN, J. L. (comp.) (1992) *Educación y Valores en España*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, p. 63-81.
- . DELGADO, B. (Coord.) (1994) *Historia de la Educación en España y América*. 3 vols. Madrid: Ediciones Morata.
- . DELVAL, J.; ENESCO, I. (1994) *Moral, desarrollo y educación*. Madrid: Anaya.
- . DEWEY, J. (1971) *Democracia y educación*. Buenos Aires: Losada.
- . DÍAZ-AGUADO, M. J.; MEDRANO, C. (1994) *Educación y razonamiento moral*. Bilbao: Mensajero.
- . DÍAZ DEL CORRAL, E. (1987) *Historia del movimiento pacifista y no violento contemporáneo*. Barcelona: Hogar del Libro.
- . DOMENECH, M. "La televisión: un medio de transmisión de valores. El papel de la familia" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coords.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 151-155.
- . DURKHEIM, E. (1947) *Educación moral*. Buenos Aires: Losada.
- . *Educar en els valors. A l'escola*. (1994; 2a. ed.) Barcelona: Raima.
- . EISER, J. R. (1989) *Psicología social: Actitudes, cognición y conducta*. Madrid: Pirámide.

- . ELEXPURU, I.; MEDRANO, C. "Diferencias y semejanzas entre los modelos de Hall & Tonna y Kohlberg: Implicaciones educativas" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 157-160.
- . ELLIOTT, J. (1990) *La investigación-acción en educación*. Madrid: Morata.
- . ESCÁMEZ, J. (1981) *La formación de hábitos como objetivo pedagógico*. Murcia: Universidad de Murcia.
- . ESCÁMEZ, J.; ORTEGA, P. (1988) *La enseñanza de actitudes y valores*. València: Nau Llibres.
- . ESCÁMEZ, J.; ORTEGA, P. (1988; 2a ed.) *La enseñanza de actitudes y valores*. València: Nau Llibres.
- . ESCÁMEZ, J. "La educación en actitudes y valores: Una exigencia para el hombre de hoy" a ESCÁMEZ, J.; ORTEGA, P. (1988; 2a ed.) *La enseñanza de actitudes y valores*. València: Nau Llibres, p. 11-28.
- . ESCÁMEZ, J. "La enseñanza de valores" a ESCÁMEZ, J.; ORTEGA, P. (1988; 2a ed.) *La enseñanza de actitudes y valores*. Valencia: Nau Llibres, p. 113-132.
- . ETXEBARRÍA, I. (comp.) (1989) *Perspectivas acerca del cambio moral. Posibles intervenciones educativas*. Sant Sebastià: Servicio Editorial Universidad del País Vasco.
- . ETXEBARRÍA, LI. "La percepció i assumpció dels valors en l'edat escolar" a *Educar en els valors*. (1994; 2a ed.) Barcelona: Raima.
- . FABRA, P. (1977) *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Barcelona: Edhasa.
- . FERMOSO, P. "Un riesgo del pluralismo moral. El subjetivismo" a JORDÁN, J. A.; SANTOLARIA, F. F. (ed.) (1987) *La Educación Moral, hoy. Cuestiones y perspectivas*. Barcelona: PPU.

- . FERNÁNDEZ, A. (coord.) (1994) *Educando para la Paz: Nuevas propuestas*. Granada: Universidad de Granada.
- . FERNÁNDEZ, J. (1990) "La Asociación de Maestros Rosa Sensat y las escuelas de verano de Cataluña celebran sus bodas de plata" a *Escuela Española*, núm. 3.009.
- . FERNÁNDEZ, M. "De la transversalidad antropológica a la transversalidad educativa. Una aplicación pragmática en la pedagogía de los valores" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 161-164.
- . FERREIROS, P. "Currículum Escolar i Educació en Valors" a *Educar en els Valors*. (1994; 2a ed.) Barcelona: Raima.
- . FERRER, A.; MARTÍNEZ, M.; FEBRÉS, X. (1987) *Diàlegs a Barcelona. Angeleta Ferrer i Maria Martínez (Conversa transcrita per Xavier Febrés)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona-Editorial Laia.
- . FIBLA, P. (1995) *Educació i valors. El patrimoni ètic de la modernitat*. Vic: Eumo Editorial.
- . FOLCH CAMARASSA, LI.; FOLCH SOLER, LI.; FOLCH SOLER, J.; (1995; 3a ed.) *Educar els fills cada dia és més difícil*. Vic: Eumo Editorial.
- . FONDEVILA, J.M. "¿Qué son los valores?" a *Educación y valores*. (1983; 3a ed.) Madrid: Narcea.
- . FOUCAULT, M. (1990) *Tecnologías del yo*. Barcelona: Paidós-ICE-Universitat Autònoma de Barcelona.
- . FREIRE, P. (1979) *Pedagogía del oprimido*. México: Siglo XXI.
- . FRONDIZI, R. (1992; 11a ed.) *¿Qué son los valores?* México: Fondo de Cultura Económica.

- . FULLAT, O. "Presupuestos antropológicos de la Educación Moral" a JORDÁN, J. A.; SANTOLARIA, F. F. (ed.) (1987) *La Educación Moral, hoy. Cuestiones y perspectivas*. Barcelona: PPU.
- . FULLAT, O.; CARDÚS, S.; BASSÓ, F.; IBAR, M. (1991) *Educació moral i valors*. Barcelona: Cruïlla.
- . GARCÍA, M. et al. (1989) *El análisis de la realidad social. Métodos y técnicas de investigación*. Madrid: Alianza.
- . GELPI, E. "Los valores y la educación: Una perspectiva desde la UNESCO" a MUÑOZ-REPISO, M.; VALLE, J.; VILLALAÍN, J. L. (comp.) (1992) *Educación y Valores en España*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, p. 23-28.
- . GENERALITAT DE CATALUNYA (1981) *Ensenyament i cultura en la Generalitat provisional (Desembre 1977-Abril 1980)* Barcelona: Servei Central de Publicacions de la Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència.
- . GILLIGAN, C. (1986) *La moral y la psicología del desarrollo femenino*. Mèxic: FCE.
- . GINOTT, H. G. (1976) *Between teacher and child*. Nova York: Avon Press.
- . GÓMEZ, T.; PLANAS, T. "Cómo educar en valores" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 165-168.
- . GONZÀLEZ-AGÀPITO, J. (1989) *Rosa Sensat i Vilà, fer de la vida escola*. Barcelona: Rosa Sensat/Edicions 62.
- . GONZÀLEZ-AGÀPITO, J. (1989) *Temes d'in-fàn-ci-a. Educar de 0 a 6 anys. Ser infant abans d'ara*. Barcelona: AAPSA Rosa Sensat.
- . GONZÁLEZ BLASCO, P. "Los valores de los españoles: comparación con Europa" a MUÑOZ-REPISO, M.; VALLE, J.; VILLALAÍN, J. L. (comp.) (1992) *Educación y Valores en España*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, p. 29-62.

- . GONZÁLEZ LUCINI, F. (1991) *La educación en valores y diseño curricular*. Madrid: Alhambra.
- . GONZÁLEZ LUCINI, F. (1994; 2a ed.) *Temas Transversales y Educación en Valores*. Madrid: Alauda-Anaya.
- . GONZÁLEZ, M. (1995) "Hacia un sistema de valores básico compartidos en el PEC" a *Aula*, núm. 38.
- . GOÑI, A. (1992) *La educación social. Un reto para la escuela*. Barcelona: Graó.
- . GOODLAD, J. I. (1999) *Teachers for our nation's schools*. San Francisco: Jossey-Bass.
- . GORDILLO, M. V. (1992) *Desarrollo moral y educación*. Pamplona: Eunsa.
- . GRASA, R. "Resolución de conflictos. Observa cómo discuten o se pelean para decidir cómo negociar" a MARTÍNEZ, M.; PUIG, J. M. (coord.) (1991) *La Educación Moral. Perspectivas de futuro y técnicas de trabajo*. Barcelona: ICE-Editorial Graó, p. 105-112.
- . GUISAN, E. (1986) *Razón y pasión en ética*. Barcelona: Anthropos.
- . GUISAN, E. (1990) *Manifiesto Hedonista*. Barcelona: Anthropos.
- . HABERMAS, J. (1990) *Conciencia moral y acción comunicativa*. Barcelona: Península.
- . HABERMAS, J. (1991) *Escritos sobre moralidad y eticidad*. Barcelona: Paidós/ICE-UAB.
- . HELLER, A. (1995) *Ética general*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales.
- . HERSH, R.; REIMER, J.; PAOLITO, D. (1984) *El crecimiento moral de Piaget a Kohlberg*. Madrid: Narcea.
- . HICKS, D. (comp.) (1993) *Educación para la paz*. Madrid: Morata IMEC.

- . HOWE, L.; HOWE, M. (1977) *Cómo personalizar la educación. Perspectivas de la clarificación de valores*. Madrid: Santillana.
- . HOYOS, G. (1995) "Ética comunicativa y educación para la democracia" a *Revista Iberoamericana de Educación*, núm. 7.
- . IEPS (1987) *Educación y solidaridad*. Madrid: Narcea.
- . IEPS (1988) *La escuela y sus posibilidades en la formación de actitudes para la convivencia*. Madrid: Narcea.
- . JARES, X. (1991) *Educación para la paz. Su teoría y su práctica*. Madrid: Popular.
- . JORDÁN, J. A.; SANTOLARIA, F. F. (ed.) (1987) *La Educación Moral, hoy. Cuestiones y perspectivas*. Barcelona: PPU.
- . JORDÁN, J. A. "Posibilidad y alcance en la Educación Moral" a JORDÁN, J. A.; SANTOLARIA, F. F. (ed.) (1987) *La Educación Moral, hoy. Cuestiones y perspectivas*. Barcelona: PPU.
- . JUDSON, S. (coord.) (1986) *Aprendiendo a resolver conflictos*. Barcelona: Lerna.
- . KOHLBERG, L. (1981) *The philosophy of moral development*. San Francisco: Harper and Row.
- . KOHLBERG, L.; TURIEL, E. "Desarrollo moral y educación moral" a LESSER, G. (ed.) (1981) *La psicología en la práctica educativa*. México: Trillas.
- . KOHLBERG, L. "El enfoque cognitivo-evolutivo de la Educación Moral" a JORDÁN, J. A.; SANTOLARIA, F. F. (ed.) (1987) *La Educación Moral, hoy. Cuestiones y perspectivas*. Barcelona: PPU.
- . KOHLBERG, L. (1992) *Psicología del desarrollo moral*. Bilbao: Desclée de Brouwer.
- . KRIPPENDORFF, K. (1990) *Metodología de análisis de contenido*. Barcelona: Paidós.

- . "L'Associació de Mestres 'Rosa Sensat' (1983) a *Vida Escolar*, núm. 223.
- . "La Asociación de Maestros 'Rosa Sensat'" (1990) a *Educación y Biblioteca*, núm. 6.
- . "La Renovació Pedagògica. Reflexions després d'un Congrés" (1984) a *Perspectiva Escolar*, núm. 85.
- . *L'ensenyament. Seminari d'història de l'ensenyament i 'Rosa Sensat'*. (1978) Barcelona: Dopesa.
- . *L'Escola sota el franquisme. Què s'aprenia amb els llibres de text*. (1986) Barcelona: Institut Municipal d'Educació.
- . LICKONA, T. (1991) *Educating for character: How our schools can teach respect and responsibility*. Nova York: Bantam.
- . LIZANO, M.; LÓPEZ, S.; MUNNÉ, M.; NOGUERA, E. "Las redes telemáticas como herramientas para trabajar la educación en valores" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 173-177.
- . LIZANO, M.; LÓPEZ, S.; MUNNÉ, M.; NOGUERA, E. "Una experiencia de aplicación de la telemática en la educación en valores" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 179-188.
- . *Los valores en la LOGSE. Un análisis de documentos a través de la metodología de Hall-Tonna*. (1993) Bilbao: Mensajero / ICE-Universidad de Deusto.
- . MACINTYRE, A. (1982) *After virtue*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- . MARÍN, M. A. (1987) *Crecimiento personal y desarrollo de valores: un nuevo enfoque educativo*. València: Promolibro.

- . MARÍN, M. A. "Estudio de los valores en el alumnado inmigrante" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 191-198.
- . MARÍN, R. "La Educación Moral según los Organismos Internacionales de Educación" a JORDÁN, J. A.; SANTOLARIA, F. F. (ed.) (1987) *La Educación Moral, hoy. Cuestiones y perspectivas*. Barcelona: PPU.
- . MARTÍNEZ, M. "La optimización de los sistemas inteligentes. El problema de los valores en la optimización humana" a *Pedagogía Sistemica*. (1987) Barcelona: Ceac.
- . MARTÍNEZ, M.; PUIG, J. M. "Elementos para un curriculum de Educación Moral" a JORDÁN, J. A.; SANTOLARIA, F. F. (ed.) (1987) *La Educación Moral, hoy. Cuestiones y perspectivas*. Barcelona: PPU.
- . MARTÍNEZ, M.; PUIG, J.M. "Elementos para una pedagogía de la conciencia" a *Educar*. (1988) Barcelona: UAB.
- . MARTÍNEZ, M. (1991) "Legislació i participació dels alumnes" a *Perspectiva escolar*, núm. 157.
- . MARTÍNEZ, M. (1991) "La participació a la comunitat escolar" a *Guix*, núm. 168.
- . MARTÍNEZ, M.; PUIG, J. M. "L'educació en els valors" a *Quatre reptes per a la nostra escola*. (1991) Barcelona: Consell Escolar de Catalunya.
- . MARTÍNEZ, M.; PUIG, J. M. (coord.) (1991) *La Educación Moral. Perspectivas de futuro y técnicas de trabajo*. Barcelona: ICE-Editorial Graó.
- . MARTÍNEZ, M. "Rol del educador y de la escuela en el ámbito de la educación moral" a MARTÍNEZ, M.; PUIG, J. M. (coord.) (1991) *La Educación Moral. Perspectivas de futuro y técnicas de trabajo*. Barcelona: ICE-Editorial Graó, p. 19-29.
- . MARTÍNEZ, M. (1992) "El estado de la cuestión" a *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 201.

- . MARTÍNEZ, M. (1992) "Educación en valores y Educación Moral: Un ámbito de diseño y construcción curricular para el profesorado" a *Comunicación, lenguaje y educación*. Madrid.
- . MARTÍNEZ, M. "La enseñanza de los valores en la escuela: la educación ética" a MUÑOZ-REPISO, M.; VALLE, J.; VILLALAIN, J. L. (comp.) (1992) *Educación y Valores en España*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, p. 119-140.
- . MARTÍNEZ, M. (1993) "La evaluación en Educación Moral" a *Aula de Innovación Educativa*, núm. 16-17.
- . MARTÍNEZ, M. (1995) "La Educación Moral: una necesidad en las sociedades plurales y democráticas" a *Revista Iberoamericana de Educación*, núm. 7.
- . MARTÍNEZ, M.; PUIG, J. M. "Perspectiva teórica y de investigación en la educación en valores. El GREM de la Universitat de Barcelona" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 113-124.
- . MASIÀ, E. (1994) *L'educació per la pau*. Barcelona: Claret.
- . MASNOU, F. (1991) *Educació per a la convivència. Una alternativa prosocial*. Vic: Eumo.
- . MASNOU, F. "Prosocialidad" a MARTÍNEZ, M.; PUIG, J. M. (coord.) (1991) *La Educación Moral. Perspectivas de futuro y técnicas de trabajo*. Barcelona: ICE-Editorial Graó, p. 151-160.
- . MATA, M.; FULLAT, O.; CASASSES, O. (1966) *La llibertat en l'educació*. Barcelona: Critèrium.
- . MATA, M. (1985) "La Escuela de Maestros Rosa Sensat de Barcelona" a *Perspectivas*, vol. XV, núm. 1.
- . MATEO, J. "L'avaluació com a feed-back de l'aprendre i de l'ensenyar" a *Educar és un procés*. (1992) Barcelona: Cruïlla.

- . MAYORAL, V. "La enseñanza de los valores en la escuela: la educación cívica" a MUÑOZ-REPISO, M.; VALLE, J.; VILLALÁIN, J. L. (comp.) (1992) *Educación y Valores en España*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, p. 107-117.
- . MESA, M. (coord.) (1994) *Educación para el desarrollo y la paz. Experiencias propuestas en Europa*. Madrid: Popular.
- . MOLINER, M. (1984) *Diccionario de Uso del Español*. 2 vols. Madrid: Gredos.
- . MONÉS, J. (1981) *Els primers quinze anys de Rosa Sensat*. Barcelona: Rosa Sensat-Edicions 62.
- . MONÉS, J. (1984; 2a ed.) *L'escola a Catalunya sota el franquisme*. Barcelona: Rosa Sensat/Edicions 62.
- . MOSHER, R.; KENNY, R. A.; GARROD, A. (1994) *Preparing for citizenship: Teaching youth to live democratically*. Westport: Praeger.
- . MUGNY, G.; PÉREZ, J. (1988) *Psicología social del desarrollo cognitivo*. Barcelona: Anthropos.
- . MUGUERZA, J. (1990) *Desde la perplejidad*. Mèxic: FCE.
- . MUÑOZ-REPISO, M.; VALLE, J.; VILLALÁIN, J. L. (comp.) (1992) *Educación y Valores en España*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia.
- . NAVAL, C. "Educar ciudadanos. Las demandas educativas de la diversidad" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 221-231.
- . NEWMAN, D.; GRIFFIN, P.; COLE, M. (1991) *La zona de construcción del conocimiento*. Madrid: Morata/MEC.
- . NIDELCOFF, M. T. (1975; 2a ed.) *La escuela y la comprensión de la realidad*. Argentina: Editorial Biblioteca.

- . NINO, S. (1989) *El constructivismo ético*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales.
- . NUCCI, L. (ed.) (1989) *Moral development and character education: A dialogue*. Berkeley: McCutchan.
- . NÚÑEZ, L.; GARCÍA, J. M.; MORENO, G.; SÁNCHEZ, J. A.; GUTIÉRREZ, M. C.; SÁNCHEZ, A.; GARCÍA, F. J. "Mesa redonda. Los valores que promueve el Sistema Educativo, tal y como son percibidos por los agentes del mismo" a MUÑOZ-REPISO, M.; VALLE, J.; VILLALAÍN, J. L. (comp.) (1992) *Educación y Valores en España*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, p. 83-105.
- . ORTEGA, P.; MÍNGUEZ, R.; GIL, R. (1994) *Educación para la convivencia. La tolerancia en la escuela*. Valencia: Nau Llibres.
- . OSER, F. (1995) "Futuras perspectivas de la Educación Moral" a *Revista Iberoamericana de Educación*, núm. 8.
- . PALACIOS, J.; MARCHESI, A.; COLL, C. (1990) *Desarrollo psicológico y educación. I Psicología evolutiva*. Madrid: Alianza.
- . PANTOJA, L. (1986) *La autorregulación científica de la conducta*. Bilbao: Universidad de Deusto.
- . PASCUAL, A. (1988) *Clarificación de valores y desarrollo humano*. Madrid: Narcea.
- . PASCUAL, A. "Discurso de inauguración: Valores tradicionales, nuevos valores y educación en España" a MUÑOZ-REPISO, M.; VALLE, J.; VILLALAÍN, J. L. (comp.) (1992) *Educación y Valores en España*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, p. 11-21.
- . PAYÀ, M. "Análisis del componente experiencial como variable del desarrollo del juicio moral" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 241-245.

- . *Pedagogía de los Valores Ciudadanos*. (1992) Santa Fe de Bogotá: Fundación para la Educación Superior.
- . PEIRÓ, J. M.; DEL BARRIO, M. V.; CARPINTERO, H. (dir.) (1983) *Conductas, actitudes y valores en la juventud*. València: Monografías del Departamento de Psicología General de la Universidad de Valencia.
- . PEÑA, M. M. "Educación ética y formación de valores ciudadanos en la escuela" a *Pedagogía de los Valores Ciudadanos*. (1992) Santa Fé de Bogotá: Fundación para la Educación Superior.
- . PÉREZ-DELGADO, E.; GARCÍA-ROS, R. (comp.) (1991) *La psicología del desarrollo moral*. Madrid: Siglo XXI.
- . PETERS, R. S. (1984) *Desarrollo moral y educación moral*. México: FCE.
- . PETERS, R. S. "Forma y contenido de la Educación Moral" a JORDÁN, J. A.; SANTOLARIA, F. F. (ed.) (1987) *La Educación Moral, hoy. Cuestiones y perspectivas*. Barcelona: PPU.
- . PIA LARA, M. (1992) *La democracia como proyecto de identidad ética*. Barcelona: Anthropos.
- . PIAGET, J. et al (1967) *La nueva educación moral*. Buenos Aires: Losada.
- . PIAGET, J.; HELLER, J. (1968) *La autonomía en la escuela*. Buenos Aires: Losada.
- . PIAGET, J. (1973) *Psicología de la inteligencia*. Buenos Aires: Psique.
- . PIAGET, J. (1976) *La toma de conciencia*. Madrid: Morata.
- . PIAGET, J.; HELLER, J. (1968) *La autonomía en la escuela*. Buenos Aires: Losada.
- . PIAGET, J. (1971) *El criterio moral en el niño*. Barcelona: Fontanella.

- . PONCET, N.; VÁZQUEZ, A. "Los valores inculcados en contexto familiar y escolar conforman modelos diferenciados de identidad" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 247-150.
- . POPPER, K. R.; ECCLES, J. C. (1982) *El yo y su cerebro*. Barcelona: Labor.
- . PUIG, J. M.; MARTÍNEZ, M. (1989) *Educación moral y democracia*. Barcelona: Laertes.
- . PUIG, J. M. "Educación moral y cívica" a MEC (1992) *Materiales para la Reforma. Educación Infantil, Primaria y Secundaria*. Madrid: MEC.
- . PUIG, J. M. (1992) "Criterios para educar moralmente en una sociedad democrática y plural" a *Comunicación, lenguaje y educación*. Madrid.
- . PUIG, J. M.; MARTÍN, X. (1992) "El diàleg com a valor y com a procediment" a *Guix*, núm. 180.
- . PUIG, J. M. (1993) "Naturaleza de los contenidos de valor" a *Aula de Innovación Educativa*, núm. 16-17.
- . PUIG, J. M. (1995) *La educación moral en la enseñanza obligatoria*. Barcelona: Horsori/ICE-UAB.
- . PUIG, J. M. (1995) *Aprender a dialogar. Materiales para la educación ética y moral. (Educación Secundaria)*. Madrid: Fundación Infancia y Aprendizaje.
- . PUIG, J. M. (1995) "Construcción dialógica de la personalidad moral" a *Revista Iberoamericana de Educación*, núm. 8.
- . PUIG, J. M. (1996) *La construcción de la personalidad moral*. Barcelona: Paidós.
- . RATHS, L. E.; HARMIN, M.; SIMON, S. B. (1967) *El sentido de los valores y la enseñanza. Cómo emplear los valores en el salón de clases*. México: Unión Tipográfica Editorial Hispano Americana.

- . RAURELL, S.; GUICH, R. "La cooperación, una propuesta didáctica" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 257-261.
- . RAWLS, J. (1979) *Teoría de la justicia*. Mèxic: FCE.
- . "Reflexions sobre l'escola que volem" (1983) a *Perspectiva Escolar*, núm. 76.
- . REST, J. R. (1986) *Moral Development. Advances in Research and Theory*. Nova York: Praeger.
- . RODRÍGUEZ, A.; SEOANE, J. (coord.) (1989) *Creencias, actitudes y valores*. Madrid: Alhambra.
- . RODRÍGUEZ, M. (1992) *Aprender a tomar decisiones*. Madrid: MEC.
- . RODRÍGUEZ, M. (1995) *La educación para la paz y el interculturalismo como tema transversal*. Barcelona: Oikos-Tau.
- . ROKEACH, M. (1968) *Beliefs, attitudes, and values*. San Francisco: Jossey-Bass.
- . ROKEACH, M. (1973) *The nature of human values*. Nova York: Free Press.
- . ROMANÍA, T. "La perspectiva moral en la educación ecológica" a MARTÍNEZ, M.; PUIG, J. M. (coord.) (1991) *La Educación Moral. Perspectivas de futuro y técnicas de trabajo*. Barcelona: ICE-Editorial Graó, p. 189-195.
- . ROMIÀ, C. "Educación para la paz" a MARTÍNEZ, M.; PUIG, J. M. (coord.) (1991) *La Educación Moral. Perspectivas de futuro y técnicas de trabajo*. Barcelona: ICE-Editorial Graó, p. 173-181.
- . ROSA SENSAT (1976) *Rosa Sensat. 10 anys d'activitat*. Barcelona: Rosa Sensat.
- . "Rosa Sensat. 11 anys d'història" (1977) a *Oriflama*, núm. 1.
- . "Rosa Sensat" (1983) a *Patio Abierto*, núm. 5.

- . ROSALES, C. (1981) *Criterios de evaluación formativa*. Madrid: Narcea.
- . RUBIO CARRACEDO, J. (1987) *El hombre y la ética*. Barcelona: Anthropos.
- . RUBIO CARRACEDO, J. (1992) *Ética constructiva y autonomía personal*. Madrid: Tecnos.
- . SALINAS, H.; PUIG, J. M. "Toma de conciencia de las habilidades para el diálogo" a MARTÍNEZ, M.; PUIG, J. M. (coord.) (1991) *La Educación Moral. Perspectivas de futuro y técnicas de trabajo*. Barcelona: ICE-Editorial Graó, p. 161-170.
- . SÁNCHEZ, C. "Discurso de clausura" a MUÑOZ-REPISO, M.; VALLE, J.; VILLALAÍN, J. L. (comp.) (1992) *Educación y Valores en España*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, p. 166-168.
- . SANTOLARIA, F. F. "Consideraciones sobre la educación moral actual" a JORDÁN, J.A.; SANTOLARIA, F. F. (ed.) (1987) *La Educación Moral, hoy. Cuestiones y perspectivas*. Barcelona: PPU.
- . SANTOS, M. A. (1993) *Hacer visible lo cotidiano. Teoría y práctica de la evaluación cualitativa de centros escolares*. Madrid: Akal.
- . SATUÉ, M.; BRIA, LI. (1987) *¿Qué sabes de ética?* Madrid: Alhambra.
- . SAVATER, F. (1982) *Invitación a la ética*. Barcelona: Anagrama.
- . SAVATER, F. (1988) *Ética como amor propio*. Madrid: Mondadori.
- . SAVATER, F. (1991) *Ética para Amador*. Barcelona: Ariel.
- . SCHÖN, D. A. (1992) *La formación de profesionales reflexivos*. Barcelona: Paidós.
- . SIERRA, B. "Autonomía: virtud y autorrealización" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 263-266.

- . SIMON, S.; HOWE, L.; KIRSCHENBAUM, H. (1978) *Values Clarification*. Nueva York: Dood.
- . SINGER, P. (1984) *Ética práctica*. Barcelona: Ariel.
- . SKINNER, B. F. (1970) *Tecnología de la enseñanza*. Barcelona: Labor.
- . SKINNER, B. F. (1972) *Más allá de la libertad y la dignidad*. Barcelona: Fontanella.
- . SOSA, F. "Moral y democracia" a BUXARRAIS, M. R.; MARTÍNEZ, M. (coord.) (1996) *Educación en valores y desarrollo moral. (Jornadas celebradas en Barcelona, mayo 1995)*. Barcelona: ICE-OEI, p. 267-269.
- . SPAEMANN, R. (1987) *Ética: Cuestiones fundamentales*. Pamplona: Eunsa.
- . SUMMERS, F. G. (1976) *Medición de actitudes*. México: Trillas.
- . SWEET HOME CENTRAL SCHOOL DISTRICT (1991) *Values education handbook*. Amherst: Sweet Home Central School District.
- . TABERNER, J.; BOLÍVAR, A.; VENTURA, M. (1995) *Formación ético-cívica y Educación Secundaria Obligatoria*. Granada: Proyecto Sur.
- . THOREAU, H. D. (1985) *Desobediencia civil y otros escritos*. Madrid: Grupo Zero Cultural.
- . TORRES, J. (1991) *El currículum oculto*. Madrid: Morata.
- . TRIANDIS, H. C. (1974) *Actitudes y cambios de actitudes*. Barcelona: Toray.
- . TRILLA, J. (1986) *La educación informal*. Barcelona: PPU.
- . TRILLA, J.; PUIG, J. M. (1991) "L'escola com a àmbit d'educació moral" a *Perspectiva escolar*, núm. 157.

- . TRILLA, J. (1992) *El profesor y los valores controvertidos*. Barcelona: Paidós.
- . TRILLA, J. (1995) "Educación y valores controvertidos. Elementos para un planteamiento normativo sobre la neutralidad en las instituciones educativas" a *Revista Iberoamericana de Educación*, núm. 7.
- . TUGENDHAT, E. (1993) *Autoconciencia y autodeterminación*. Mèxic: FCE.
- . TURIEL, E. (1984) *El desarrollo del conocimiento social. Moralidad y convención*. Madrid: Debate.
- . TURIEL, E.; ENESCO, I.; LINAZA, J. (1989) *El mundo en la mente infantil*. Madrid: Alianza.
- . TUVILLA, J. (coord.) (1994) *La escuela: instrumento de paz y solidaridad*. Sevilla: MCEP.
- . "Un movimiento pionero de la renovación pedagógica: 'Rosa Sensat'" (1983) a *Patio Abierto*, núm. 5.
- . UNESCO (1983) *La educación para la cooperación internacional y la paz en la escuela primaria*. Suïssa: UNESCO.
- . VALERO, L. F. (1992) *Aproximación a una educación en valores*. Barcelona: PPU.
- . VENTURA, M. (1992) *Actitudes, valores y normas en el currículo escolar*. Madrid: Escuela Española.
- . VYGOTSKY, L. S. (1976) *Pensamiento y lenguaje*. Buenos Aires: La Pléyade.
- . VYGOTSKY, L. S. (1979) *El desarrollo de los procesos psicológicos superiores*. Barcelona: Crítica.
- . WADELEY, A.; BLASCO, T. (1995) *La ética en la investigación y la práctica psicológicas*. Barcelona: Ariel.

- . WERTSCH, J. V. (1988) *Vygotsky y la formación social de la mente*. Barcelona: Paidós.
- . WERTSCH, J. V. (1991) *Voces de la mente*. Madrid: Aprendizaje Visor.
- . WOODS, P. (1987) *La escuela por dentro. La etnografía de la investigación educativa*. Barcelona: Paidós-MEC.
- . YUS, R. (1995) “L’avaluació en els eixos transversals” a *Guix*, núm. 213-214, juliol-agost, p. 23-33.
- . YUS, R. (1995) “¿Hasta dónde alcanza la transversalidad? Por un proyecto social desde la transversalidad” a *Aula*, núm. 43, octubre.

6. 1 REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES (DIARIS DE L'ESCOLA D'ESTIU)

6.2 REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES (DIARIS DE L'ESCOLA D'ESTIU)

- DIARIS DE L'ESCOLA D'ESTIU DE 1969

- . *Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí* (Barcelona, 7 de juliol de 1969), 5 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí* (Barcelona, 8 de juliol de 1969), 4 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí* (Barcelona, 9 de juliol de 1969), 8 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí* (Barcelona, 10 de juliol de 1969), 6 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí* (Barcelona, 11 de juliol de 1969), 8 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí* (Barcelona, 12 de juliol de 1969), 11 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí* (Barcelona, 14 de juliol de 1969), 5 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí* (Barcelona, 15 de juliol de 1969), 9 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí* (Barcelona, 16 de juliol de 1969), 8 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí* (Barcelona, 17 de juliol de 1969), 6 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí* (Barcelona, 18 de juliol de 1969), 8 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu Alexandre Galí* (Barcelona, 19 de juliol de 1969), 10 p.

- DIARIS DE L'ESCOLA D'ESTIU DE 1970

. *Recull dels diaris de l'Escola d'Estiu de 1970*. En total són 11 diaris, dels quals el 8 i el 9 són repetits.

- DIARIS DE L'ESCOLA D'ESTIU DE 1972

. *El full* (Barcelona, 5 de juliol de 1972), 10 p.

. *El full* (Barcelona, 6 de juliol de 1972), 8 p.

. *El full* (Barcelona, 11 de juliol de 1972, 11 p.

. *El full* (Barcelona, 13 de juliol de 1972, 14 p.

- DIARIS DE L'ESCOLA D'ESTIU DE 1973

. *El diari* (Barcelona, 3 de juliol de 1973), 10 p.

. *El diari* (Barcelona, 5 de juliol de 1973), 10 p.

. *El diari* (Barcelona, 9 de juliol de 1973), 10 p.

. *El diari* (Barcelona, 11 de juliol de 1973), 12 p.

. *El diari* (Barcelona, 13 de juliol de 1973), 13 p.

- DIARIS DE L'ESCOLA D'ESTIU DE 1974

- . *El diari* (Barcelona, 3 de juliol de 1974), 10 p.
- . *El diari* (Barcelona, 5 de juliol de 1974), 11 p.
- . *El diari* (Barcelona, 8 de juliol de 1974), 12 p.
- . *El diari* (Barcelona, 10 de juliol de 1974), 13 p.
- . *El diari* (Barcelona, 12 de juliol de 1974), 20 p.

- DIARIS DE L'ESCOLA D'ESTIU DE 1975

. *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 1 de juliol de 1975), 10 p.

. *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 4 de juliol de 1975), 9 p.

. *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 7 de juliol de 1975), 9 p.

. *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 9 de juliol de 1975), 9 p.

. *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 11 de juliol de 1975), 10 p.

- DIARIS DE L'ESCOLA D'ESTIU DE 1976

- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 5 de juliol de 1976), 8 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 6 de juliol de 1976), 10 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 7 de juliol de 1976), 2 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 8 de juliol de 1976), 3 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 9 de juliol de 1976), 2 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 10 de juliol de 1976) 4 p.
- . (El dia 11 no va sortir.)
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 12 de juliol de 1976), 5 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 13 de juliol de 1976), 12 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 14 de juliol de 1976), 14 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 15 de juliol de 1976), 10 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 16 de juliol de 1976), 10 p.

- DIARIS DE L'ESCOLA D'ESTIU DE 1977

- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 4 de juliol de 1977), 6 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 5 de juliol de 1977), 4 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 6 de juliol de 1977), 4 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 7 de juliol de 1977), 4 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 8 de juliol de 1977), 8 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 11 de juliol de 1977), 8 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 12 de juliol de 1977), 4 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 13 de juliol de 1977), 4 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 14 de juliol de 1977), 4 p.
- . *Diari de l'Escola d'Estiu* (Barcelona, 15 de juliol de 1977), 4 p.